

УДК 37(091)

Ія Коваленко

**ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОЗИЦІЙ
РЕГІОНАЛЬНОГО ПІДХОДУ:
ПРОБЛЕМА ПОНЯТТЄВОГО ВИЗНАЧЕННЯ**

У статті констатовано актуальність педагогічної регіоналістики у вітчизняному педагогічному дискурсі; на основі звернення до сучасних історико-педагогічних досліджень визначено можливості використання регіонального підходу до ретроспективного вивчення педагогічних явищ/процесів; здійснено тлумачення ключового для регіоналістики (зокрема педагогічної) поняття «регіони» в аспекті природничих, історичних та педагогічних наук.

Доведено, що історико-педагогічна регіоналістика – це специфічний міждисциплінарний напрям сучасної історико-педагогічної науки, який максимально наближений до «історичної регіоналістики» та користується спільним із нею поняттєвим інструментарієм, який усе ще потребує відповідної педагогічної модифікації.

Ключові слова: історико-педагогічні дослідження, регіони, регіоналістика, регіональний підхід, педагогічна регіоналістика.

Коваленко І. Історико-педагогические исследования с позиции регионального подхода: проблема понятийного определения.

В статье определена актуальность педагогической регионалистики в отечественном педагогическом дискурсе; на основе обращения к современным историко-педагогическим исследованиям определены возможности использования регионального подхода при ретроспективном изучении педагогических явлений/процессов; осуществлено истолкование ключевого для регионалистики (в частности педагогической) понятия «регионы» в аспекте естественных, исторических и педагогических наук.

Доказано, что историко-педагогическая регионалистика – это специфическое междисциплинарное направление современной историко-педагогической науки, которое максимально приближено к «исторической регионалистике» и использует общий с ней понятийный инструментарий, который все еще требует соответствующей педагогической модификации.

Ключевые слова: историко-педагогические исследования, регионы, регионалистика, региональный подход, педагогическая регионалистика.

Становлення вітчизняної історико-педагогічної науки на межі ХХ – початку ХХІ ст. переживає суперечливий період, що визначається дією в освітній галузі декількох провідних тенденцій (інтеграція, глобалізація, стандартизація), що сприяють поступовому нівелюванню національних та регіональних особливостей педагогічних систем у загальнонауковому просторі. Євроінтеграційні зрушення спонукають науковців до актуалізації проблеми становлення національної освіти, визначення її регіональної специфіки, що позначилося на формуванні теоретико-методологічних засад педагогічного краєзнавства, згодом – педагогічної регіоналістики. З цього приводу вважаємо доречним навести висловлювання Л. Голубничої щодо значення вивчення регіональних особливостей розвитку історико-педагогічної думки: «Незважаючи на тенденції глобалізації в педагогічній науці, на наш погляд, відмінності національного та регіонального менталітету,

національної виховної традиції родини й етносу в цілому, які слугують спадкоємності поколінь, будуть проявлятися і можуть протистояти повному зближенню систем освіти та виховання й формуванню єдиної і безликої педагогічної системи» [3, с. 27].

Формування визначеного напрямку (підвищений інтерес до національного історико-педагогічного знання, за О. Сухомлинською) сучасні вчені пов'язують із «розчаруванням у можливостях створення раціональної схеми всесвітнього історико-педагогічного процесу», «розробкою нових пізнавальних аспектів для історико-педагогічного пошуку» (Л. Ваховський [1, с. 16]); необхідністю національної самоідентифікації та цілісного осмислення української культури як рівноцінної частини духовних надбань світу (А. Литвиненко [4, с. 75]); встановленням духовного, етичного зв'язку з «малою батьківщиною» (І. Шумілова [6, с. 343]); потребою по-новому інтерпретувати логіку розвитку української історії, культури й освіти (Л. Голубнича [3, с. 25]) тощо.

Серед сучасних історико-педагогічних досліджень, у яких актуалізовано педагогічну регіоналістику, слід відзначити роботи Л. Ваховського, Л. Голубничої, С. Золотухіної, В. Курила, Н. Побірченко, О. Сухомлинської, Є. Хрикова, якими закладено теоретико-методологічні засади напрямку, визначено методологічні орієнтири та окреслено можливі перспективи його розвитку. Вченими наголошується на необхідності врахування специфічних рис розвитку освіти того чи того регіону у здійсненні історико-педагогічного дослідження в хронотопічному вимірі (історичний науковий простір регіону, сучасний науковий простір регіону та прогнозований простір регіону, за І. Шуміловою [6, с. 348]).

Звернення до публікацій згаданих науковців переконує, що педагогічна регіоналістика – це достатньо новий та перспективний напрям сучасних історико-педагогічних досліджень, врахування якого є надзвичайно важливим для відтворення цілісної картини розвитку конкретного історико-педагогічного явища. Отже, можемо зробити припущення, що напрям може бути експлікований до наукового вивчення педагогічного феномена в історичній ретроспективі в якості регіонального підходу.

Метою публікації є актуалізація проблеми встановлення категорійно-поняттєвого апарату історико-педагогічного дослідження з позицій регіонального підходу. Оскільки поняття

«регіоналістика» має міждисциплінарний характер, уважаємо за необхідне визначитися з його тлумаченням у власне педагогічній площині.

Поява «регіоналістики» пов'язана з розвитком природничих наук, зокрема географії та її політико-економічної складової, оскільки назва на пряму походить із суто географічного поняття «регіон». Із просторових позицій регіоналістика межує з низкою суміжних понять (країнознавство, краєзнавство, продуктивні сили, суспільно-територіальні системи тощо), що передусім характеризують суспільно-політичний та соціально-економічний розвиток певної території (територіальні об'єднання, що пов'язані спільними особливостями розвитку, управління, розміщення тощо). Останні, зі свого боку, дають підстави для виділення політичної та економічної регіоналістики. (Водночас відзначимо, що з визначених вище позицій наукою виділяється низка похідних та взаємопов'язаних паронімічних термінів: «регіоналізація», «регіоналізм», «регіонологія», «регіонознавство», «регіоніка»).

Регіоналістика базується на понятті «регіон» та враховує його внутрішні (природно-ресурсний потенціал, структура регіонального ринку, кадровий потенціал регіону, бюджетний потенціал та ін.) та зовнішні (зв'язки із зовнішніми постачальниками товарів і сировини, із зовнішніми споживачами) регіоноутворюючі фактори; визначає ієрархію та типи регіонів; просторові рівні регіоналізації (макрорегіон – мезорегіон – мікрорегіон) тощо. Отже, поняття «регіон» вивчають насамперед як суспільно-географічну чи територіально-політичну систему.

На наш погляд, такий підхід є доволі однобічним, оскільки не охоплює соціально-культурний аспект, складником якого вважаємо освіту (тим більше, що остання сьогодні широко використовує низку просторових понять регіонального дискурсу – децентралізація, глобалізація, інтеграція тощо).

Наближеним до визначення поняттєвого поля «регіоналістики» в історико-педагогічному дослідженні є тлумачення низки суміжних понять в історії, зокрема в історичній регіоналістиці. Провідною в дослідженні цього аспекту вважаємо дисертаційну роботу Я. Верменич «Історична регіоналістика в Україні: теоретико-методологічні проблеми» (Київ, 2005 р.). Актуалізацію цього напрямку в науковому полі дослідника пояснює необхідністю

«подолання диспропорцій регіонального розвитку», оскільки «без розуміння історичних витоків відмінностей неможлива ефективна регіональна політика». Вчена також наголошує на міждисциплінарності регіоналістиці та її зв'язку з такими науками, як «теорія управління і економіка, історія і правознавство, географія і статистика, демографія та соціолінгвістика» [2, с. 3].

З огляду на низку педагогічних досліджень, що містять регіональне спрямування, можемо стверджувати, що просторові характеристики в історичних та історико-педагогічних дослідженнях більш широкі та можуть включати в себе феномени, явища та процеси (зокрема педагогічні), що відбувалися в межах регіону / області / району / міста / села; краю (наприклад, Слобожанщина), губернії (наприклад, Харківська губернія; Херсонська губернія), округу (наприклад, Одеського навчального округу), регіону (наприклад, Захід, Схід України) тощо. Тобто це ті факти та події, що відбувалися в межах «історично сформованих ареалів» (за Я. Верменич). Відповідно, в історичному ракурсі поняття «регіон» має широке визначення та тлумачиться як «створена силами внутрішнього тяжіння територія, яка є однорідною з погляду певних визначальних критеріїв і за цими ж критеріями відрізняється від суміжних територій. Коли регіон визначається в такий спосіб, увага фокусується на домінуванні внутрішніх зв'язків (економічних, соціальних та інших) як більш інтенсивних щодо зовнішніх, які сполучають регіон із рештою території як частину з цілим». Тому, з погляду історичної науки, більш прийнятним вважають визначення *історико-географічного регіону* «як таксономічної одиниці, виділеної за ознаками своєрідності умов проживання людей на певних територіях, особливостей історичного розвитку, специфічності рис матеріальної і духовної культури, регіональної ідентичності» [2, с. 13-14].

Огляд сучасних педагогічних поглядів на поняття «регіон» наводить І. Шумілова, коли стверджує, що Л. Ваховський «розглядає регіон як унікальну комбінацію культурних, економічних, екологічних, політичних, соціальних ознак, що створюють певну духовну спільність»; С. Золотухіна вважає, що регіон «характеризує територію як цілісне утворення, яке має специфічні риси»; В. Курило – як «соціальний та географічний простір, у якому відбувається соціалізація людини, формування, збереження та

трансляція норм життя»; Н. Побірченко – як «особливе місце, де формується духовна сутність нації, закладаються основи національної освіти, формується впродовж багатьох століть педагогічна думка України» [6, с. 348].

Є. Хриков наголошує на міждисциплінарності розглядуваного поняття та вказує, що «регіон – це територіально диференційована спільнота людей, яким притаманне почуття територіальної ідентичності. Регіон – певна складова соціального простору країни чи світу. У зв'язку з цим, у контексті проблеми (регіональні історико-педагогічні дослідження. – І. К.), регіон можна розглядати як елемент наукового дискурсу» [5, с. 227].

Зіставлення наведених підходів дозволяє стверджувати, що ознаками історико-педагогічного «регіону» є *територіальна (просторова) локація, що має низку спільних (географічних, економічних, політичних, соціально-культурних тощо) ознак, де формується та розвивається унікальна педагогічна думка (видатні педагоги, їх наукова та практична робота; діяльність науково-педагогічних шкіл), яка реалізується в освітній політиці та практиці.*

Узагальнюючи викладене вище, вважаємо необхідним відзначити, що розвиток регіонального напрямку в історико-педагогічній науці є необхідною умовою поглибленого вивчення досвіду української педагогічної думки, практичного досвіду освітянської спільноти та її видатних представників і водночас є запорукою збереження національної ідентичності всіх учасників освітнього процесу, загалом – вітчизняної педагогічної системи.

Історико-педагогічна регіоналістика – це специфічний міждисциплінарний напрям сучасної історико-педагогічної науки, який максимально наближений до «історичної регіоналістики» та користується спільним із нею поняттєвим інструментарієм, який потребує відповідної педагогічної модифікації.

Література

1. Ваховський Л. Ц. Конструювання методології регіонального історико-педагогічного дослідження / Л. Ц. Ваховський // Вісник ЛНПУ ім. Тараса Шевченка. – 2006. – № 19 (114). – С. 16–21. – (Серія : Педагогічні науки). **2. Верменич Я. В.** Історична регіоналістика в Україні : теоретико-методологічні проблеми : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра істор. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Я. В. Верменич. – Київ, 2005. –

27 с. **3. Голубнича Л. О.** Регіональний вимір досліджень із педагогічної історіографії / Л. О. Голубнича // Зб. наук. праць ХДУ. – 2013. – Вип. 63. – С. 25–30. – (Серія : Педагогічні науки). **4. Литвиненко А.** Українська регіоналістика в періодиці та архівних джерелах (на прикладі Полтавщини кінця ХІХ-початку ХХ століть) [Електронний ресурс] / А. Литвиненко. – Режим доступу : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/5672/1/Litvinenko.pdf>. **5. Методологічні засади** педагогічного дослідження : [монографія] / [авт. кол. : Є. М. Хриков, О. В. Адаменко, В. С. Курило та ін.]. – Держ. закл. «Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка». – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2013. – 248 с. **6. Шумілова І. Ф.** Узгодженість регіонального та компетентнісного підходів до формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей / І. Ф. Шумілова // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. – 2015. – Вип. 2. – С. 343–351.

SUMMARY

Kovalenko I. Historical and pedagogical research from the perspective of regionalization: the problem of the conceptual definition.

In the article the topicality of pedagogical regionalistics in the national pedagogical discourse was stated; basing on recourse to the modern historical and pedagogical researches, the possibility of using regionalization with retrospective study of educational events/processes was defined; the comparison of the interpretation of key concept «region» in the system of natural, historical and pedagogical sciences was made for regionalistics (in particular pedagogical).

It is proved that historical and pedagogical regionalistics is a specific interdisciplinary direction of modern historical and pedagogical science that is maximally close to «historical regionalistics» and use the common conceptual tools that still need appropriate pedagogical modification.

Key words: historical and pedagogical research, regions, regionalistics, regionalization, pedagogical regionalistics.